

telekomünikasyon politikaları?

Kısa Bir Hatırlatma

Funda BAŞARAN *

Eski Yunan dilinde, söz kavramına karşılık gelen, üç sözcük vardır. Bunlardan biri "mythos", diğeri "epos", sonuncusu ise "logos"dur. Mythos, insanların gördüklerine ve duyduklarına ilişkin söyledikleridir; kulaktan kulağa yayılırken yalanlarla, abartılarla süslenir; güvenilirliği ve tarihi değeri olmayandır; masaldır, öyküdür, efsanedir. Epos, okunandır; belli bir düzen ve ölçüyle söylenendir; edebiyattır. Logos ise gerçektir; doğadaki gerçeğin insan tarafından dile getirilmesidir; bilimdir (Erhat, 1989,5).

Epos ve logos bilinen anlamları ile varlıklarını sürdürürken, mythos çok farklı anlamlar yüklenerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bir yandan eski masal, öykü, efsaneleri mitos diye adlandırsak da, varolanın gereklige aykırı bir biçimde sunulması; bunun meşru gösterilmesi ve egemen kesimin bu yanlış sunumunun toplumun tamamı tarafından kabul edilmesi mythos kavramının çağdaş anlamlarından diğeri oluşturmaktadır. Gerçekliğin masalsı anlamlandırmalar ile yanlış bir şekilde kavranması durumu yalnızca bilim ve teknolojinin halledebileceği bir sorun değildir (Oskay, 1992). Hatta günümüzde, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük gelişmeler, çağdaş mitoslardan birini yaratmıştır: "enformasyon toplumu".

Enformasyon toplumunda tek kaynak bilgi olarak tanımlanmaktadır. Bütün bu iddialar, "sınıf savaşımının" bitmesi, emek ve sermayenin önemsizleşmesi, tek üretim aracının "bilgi" olduğu yeni bir toplumsal

düzeni tanımlamaktadır (Drucker, 1993)

Peter F. Drucker tüm bu dönüşümlerin 1990'larda gerçekleştiğini iddia etmektedir. Ancak "enformasyon toplumu" teorisinin takipçileri bu dönüşümlerin gerçekleşmediği, ileride gerçekleşeceği görüşündedirler. Bu noktada da "enformasyon toplumu" bir masala dönüşmektedir. Enformasyon toplumu, kimilerince yüzyıllardır toplumu şekillendiren makinalaşma ve modernleşme süreçlerinin bir devamı olarak nitelenmektedir. Kimilerine göre ise, "enformasyon toplumu"na geçişle birlikte daha önceki dönüşümleri aşan, toplumsal yapıyı, yönetim biçimlerini, ekonomiyi, siyaseti bütün olarak değiştirecek bir devrim olacaktır. Bütün bu yaklaşımlar, farklarına rağmen "enformasyon toplumu" kavramını kabul etmekte ve bu kavrama büyük anlamlar yüklenmektedirler. "Enformasyon Toplumu" bilgiye erişimin, yani telekomünikasyon hizmetlerinin yaygın ve ucuz olması ile sağlanacaktır.

Enformasyon toplumu ve telekomünikasyon Avrupa Birliği'ne üye devletlerin 1998 yılına kadar tüm telekomünikasyon hizmetlerinin serbestleştirilmesine ilişkin karar, "enformasyon toplumu'na hızla geçişin temel şartı olarak sunuluyordu. Avrupa Konseyi'nin, bilgi alanında gerçekleştirilecek altyapıları belirlemek, topluluğun ve üye devletlerin enformasyon toplumuna geçerken gözönünde bulundurmaları gerekenleri tanımlamak amacıyla, 1994 yılında hazırlanmış olduğu Bangermann raporu, Avrupa Birliği'nin ekonomik umutlarını "enformasyon

* Arş.Görevlisi
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

toplumu"na endeksleyerek, işbirliklerini ve pazarın serbestleştirilmesini "enformasyon toplumu"na geçişin temel şartları olarak ortaya koyuyor. Devletlere "enformasyon toplumu"na geçişte büyük sorumluluklar yüklerken, "ulusal taşıyıcıları" özelleştirmeyi öneriyor. Rapora göre:

"Enformasyon toplumuna ilk giren ülke en büyük ödülü kazanacaktır. Onu izleyenlerin gündemini oluşturacaktır. Enformasyon toplumuna girişi geçiştiren ya da kısmi çözümleri tercih edenler ise on yıldan daha kısa bir sürede yatırımların azalması, işsizlik gibi ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalacaklardır."

Enformasyon toplumuna geçişin etkilerini anlayarak ve belirleyerek değişimleri kontrol etmenin Avrupalı yurttaşın yaşam seviyesini yükselteceği, büyüme ve rekabet açısından sunacağı olanaklarla, birleşmeyi sağlayacağını iddia eden rapor, yeni servislerin muazzam potansiyelleri ile üretim, tüketim, kültür ve boş zaman geçirme konularında çok sayıda yeni iş sahası yaratacaklarını da ekliyor.

Telekomünikasyon Ağları

Telekomünikasyon ağları yakın zamana kadar ulusal devletler düzeyinde düzenlenen bir alandı. Ağa hangi cihazların bağlanacağından, hangi tür hatların kullanılacağına, ne tür hizmetlerin verileceğinden, bu hizmetlerin fiyatlandırmasının nasıl olacağına kadar, tüm kurallar, ulusal düzeyde belirlenmekte ve yasalarla korunmaktaydı. Tüm bu kurallar belirlenirken de, ulusal güvenlik, sosyal adalet, ulusal sanayi, yerli sermayenin korunması, evrensel hizmet, kamu yaran gibi kavramlar esas alınmaktaydı.

Genel olarak telgraf, telefon, teleks hizmetlerini kapsar biçimde kullanılan telekomünikasyon ağlarının az gelişmiş ülkelerdeki tarihine baktığımızda, yapının kurulmasının sömürgecilik dönemine dayandığını görürüz. Sömürgecilerin yerleşim bölgelerinin yakınlarında kurulan ilk telgraf hatları, sömürgeci devletin sömürge topraklarında bir komuta ve kontrol merkezi olarak işlev görürken, öte yandan merkezleri limanlara, madencilik ve tarım alanlarına bağladı, örneğin, Hindistan'da ilk telgraf sistemi İngilizler tarafından kuruldu; isyanların bastırılması ve ana ülke ile iletişimi sağlamada önemli rol oynadı (Mody, 1995). Bilinen anlamı ile sömürge olmayan ancak ticaret ve yatırımlar bakımından sömürgecilere bağımlı ülkelerde ise, genellikle ilk telekomünikasyon yatırımları yabancı yatırımcılar tarafından gerçekleştirildi. Sömürge devletlerin 2. Dünya savaşının ardından siyasi bağımsızlıklarını kazanmasından sonra, pek çok ülkede yeni devletler telekomünikasyon sistemlerini ulusallaştırmaya, yeni ihtiyaçlara uygun hale

getirmeye çalıştılar. Telekomünikasyon sistemleri, sömürgecilerin amaçlarına uygun olarak ya da kar amacıyla tasarlanmış durumdaydı. Örneğin yabancı yatırımcıların kurup işlettiği sistemler, kırsal kesimlere yayılmamış, daha az karlı kent bölgelerine ulaşmamıştı. Yeni devletler için, telekomünikasyonun, bir yandan ulusal gelişme, diğer yandan ulusal güvenlik açısından önemli olduğunun ve ulusal bir kimlik yaratılması için kullanılabilmesinin farkedilmesi, ulusallaştırma, merkezileştirme çabaları ve ülkenin her yanına ulaşan telekomünikasyon ağlarına yapılan yatırımlarla aynı döneme denk düşer. Yüksek yatırım maliyetlerini, az gelişmiş ülkelerin yerli sermayesinin telekomünikasyon yatırımlarını gerçekleştirebilmesini olanaksızlaştırması, yaygınlaşan sistemlerin birbirleriyle rahatça bağlanabilmesi için bir standardlaşma gerekliliği, devlet aygıtının genişlemesi nedeni ile haberleşme gereksiniminin artması ve bunun sübvansede edilmesinin gerekliliği telekomünikasyon sistemlerinin devlet mülkiyetinde olması eğiliminin temel nedenleri olarak ele alınabilir. Tüm bunların yanında, az gelişmiş ülkelerde telekomünikasyon alanının, hem kendi kendine hem de diğer haberleşme hizmetlerinin sürmesine yetecek, ayrıca yeni yatırımları finanse edecek bir gelir kaynağı olarak ekonomik önemi ve istihdam olanakları ile politik açıdan önemi de kısa sürede keşfedildi. Son zamanlara kadar, devlet mülkiyetindeki işletmeler tüm telekomünikasyon hizmetleri ve araçları üzerinde geniş bir tekel oluşturdular. Bu tekel, tüm erişimi ve bağlantıları kontrol ediyor ve yasalarla düzenliyordu. Telekomünikasyon hizmetleri ile posta hizmetlerinin bütünleştiği PTT'lerin tüm araçların sağlanması noktasında yabancı üreticilere bağımlı, pek çok ülkede de yatırımlar için kurumsal ya da özel kredi ve borçlara tamamen bağımlıydı.

Gelinen noktada, yaşanan teknolojik gelişmeler ve değişimler, telekomünikasyon ağlarını pek çok tartışmanın merkezine yerleştirdi. Bugün, dünya ekonomik sisteminin geçirdiği dönüşümler telekomünikasyon teknolojilerindeki gelişmelerle ilişkilendiriliyor, uluslararası işbölümü telekomünikasyon altyapıları üzerinde yeniden şekilleniyor, telekomünikasyona bağımlılığın düzeyinde ve telekomünikasyon aracılığı ile girilen etkinliklerin derecesinde niteliksel bir yükselme yaşanıyor (Braman, 1995).

Telekomünikasyon ağlarının gelişmişliği üzerinden geleceğe dair tahminler yapılıyor. Kazandığı uluslararası politik ve ekonomik öneme paralel olarak telekomünikasyon sektörü, kuralsızlaştırma, serbestleştirme ve özelleştirme politikaları ile yeniden yapılandırılıyor. (Mülgan, 1991,137).

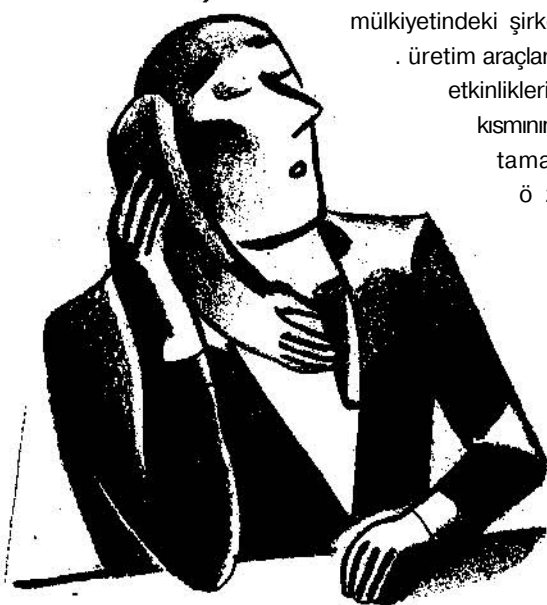
Yeniden Yapılandırma

Yeniden yapılandırma politikalarının uygulanmasında politik ve ideolojik tercihlerin, teknolojik gelişmelerin ve ekonomik nedenlerin rol oynadığı söylenebilir. Gelişmiş ülkelerde yaşanan değişimin temeli "enformasyon toplumu" teorisi ile bütünleştirildi. Azgelişmiş ülkelerde ise uluslararası örgütler tarafından hükümetlere ekonomik ve mali sorunlarının bir çözümü olarak yeniden yapılandırma politikaları önerildi.

Sektördeki yeniden yapılandırmanın unsurlarını oluşturan özelleştirme, serbestleştirme ve kuralsızlaştırma uygulamaları, kavramsal olarak farklı olsalar da, temel bir iddia çerçevesinde gerçekleştiriliyorlar: telekomünikasyon hizmetlerinin ucuz ve herkes tarafından ulaşılabilir olmalarının sağlanması için rekabete açılması, yani pazarın kurallarına tabi kılınması. Bu iddiaya rağmen aslında bir mantık değişikliğine dayanıyorlar; artık telekomünikasyon hizmetleri tüm yurttaşlara verilen bir kamu hizmeti olarak kabul edilmiyor.

Dünya çapında, tüm devletler telekomünikasyon hizmetlerinin, pazarın kuralları gereği "uluslararası bir ticaret aracı" durumuna getirmeye çalışıyorlar. Bu çaba yeniden yapılandırma politikaları ile ifadesini buluyor; herbiri farklı dönemlerde gerçekleştirilebilen ve yeniden yapılandırmanın farklı boyutlarını etkileyen ve farklı kesimleri ilgilendiren, ama aynı zamanda da birbirleriyle de yakından ilişkili ve birbirlerinin sonuçlarından etkilenen özelleştirme, serbestleştirme ve kuralsızlaştırma politikaları tüm ülkeler tarafından uygulanmaya çalışılıyor.

Özelleştirme devlet mülkiyetindeki şirketlerin, üretim araçları ya da etkinliklerinin bir kısmının ya da tamamının özelleştirilmesi

şirketlere satılması ya da kontroluna geçmesi olarak tanımlanmakta. Sadece bu tanımla değerlendirilse bile, daha önceden devlet tarafından kamu hizmeti niteliğine verilen pek çok hizmetin yapısal olarak yeniden düzenleniyor olduğu açık. Serbestleştirme bir tekelin egemen olduğu pazara, varolan tüm mal ve hizmet sağlayıcıların girebilmesi için engellerin kaldırılması anlamını taşımakta. Telekomünikasyon açısından düşünüldüğünde, serbestleştirilmiş bir pazarda, hizmet sağlayıcılar fiyat belirlemede, hizmetlerinin yaygınlığını ve kendi firma stratejilerini saptamada serbest olmalı. Kuralsızlaştırma bu çerçevede rekabetin pazarın kendi kurallarıyla sürebilmesi için tüm yasal kontrollerin kaldırılması anlamını taşıyor.

Telekomünikasyon sektörünü yeniden yapılandırmak için bu politikaları uygulamaya çalışan ülkelere baktığımızda, özelleştirmelerin pek çok ülkede gerçekleştirilmiş olduğu, serbestleştirme uygulamalarının azgelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmediği, kuralsızlaştırma konusunda ise telekomünikasyon alanındaki deneyimlerin beklenen sonuçları vermemesi nedeniyle pazara yeniden yasal kontroller getirilmeye çalışıldığı görülüyor (Petrazzini, 1995,16-17).

Azgelişmiş Ülkelerde Serbestleştirme Gerçekleştirilmiyor...

Gelişmiş ülkelerden bir kısmı telekomünikasyon alanında özelleştirmeleri gerçekleştirebilmiş, kuralsızlaştırmayı uygulamış ve vazgeçmiş, serbestleştirme konusunda sınırlı adımlar atabilmişken, azgelişmiş ülkelerin özelleştirmeleri ancak iktidarın tek elde toplandığı, baskı politik rejimlerde gerçekleştirilebiliyor. Bu durum, yeniden yapılandırma politikalarının sonuçlarının herkesin yaşam seviyesinin yükselmesi ve sınıfların yok olması anlamına gelen enformasyon toplumuna geçiş hizmet etmesi bir yana, aksine sınıf çatışmalarının odağına oturduğunu gösteriyor. Çünkü yeniden yapılandırmanın her bir unsurunun uygulanması durumunda etkilenecek farklı kesimler var.

Azgelişmiş ülkelerde özelleştirmeler, bir yandan artan servis fiyatları, işten çıkartmalar, devlete karşı kazanılmış ekonomik ve sosyal hakların işveren değişikliği neticesinde uluslararası sermayeye karşısında yitirilmesi gibi nedenlerle, işçi sınıfının ve yoksulların tepkisi ile karşılaşılıyor. Öte yandan hem kamu mallarının satışı anlamına geldiğinden ve hem de ulusal güvenlik gereği ile muhalefet partilerinin, aydınların ve nadiren de olsa askeri bürokrasinin karşı çıkışı ile karşılaşabiliyor. Bu koşullarda mali/ekonomik açmazların bir çözümü olarak uluslararası kredi kurumları tarafından hükümetlere önerilen özelleştirmelerin gerçek-

leşebilmesinin, yürütme erkini elinde tutanların karşı çıkışların üstesinden gelebilme yeteneğine bağlı olduğu herkes tarafından kabul ediliyor.

Özelleştirmelere yönelik karşı çıkışların üstesinden gelebilmek ise iktidarın tek elde toplayarak devlet aygıtı içinden yükselecek muhalefetin engellenmesini ve çalışanların, sendikaların, yoksul kesimlerin yani nüfusun büyük bir bölümünün, politikaların belirlenmesi süreçlerinden yalıtılmasını gerektiriyor. Daha açık bir deyişle, özelleştirmelerin gerçekleşebilmesi için bir biçimde temsili demokrasinin rafa kaldırılması ya da temsili demokrasinin tüm unsurlarının aynı amaçlar etrafında kendilerini seçenlere karşı bütünleşmesi gerekiyor.

Özelleştirmelerin gerçekleştirildiği durumlarda pazarın serbestleştirilmesi ise, doğal tekeli satın almış olan özel firma ile hükümet arasındaki pazarlığın sonucuna bağlı. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik koşulları ve telekomünikasyon yatırımlarının sermaye yoğun karakteri, özelleştirmeden sonra pazarı başka firmaların rekabetine açacak serbestleştirmelerin doğal tekeli satın alan uluslararası firmaya rağmen yapılmasını olanaksız kılıyor. Sonuç olarak, PTTlerin yabancı şirketlere ve kurumsal ya da özel kredi ve borçlara bağımlılığı, yeniden yapılandırılan telekomünikasyon hizmetlerinde katmerleniyor ve ulusal politikalarda yabancı sermaye neredeyse tek belirleyici durumuna geliyor.

öyleyse...

Sektördeki yeniden yapılandırmanın iddia edilen bütünsel amaçlarına ulaşabilmesi, yeniden yapılandırma politikalarını uygulamaya çalışan ülkelerdeki deneyimlere bakıldığında olanaksız görünüyor. 1980'lerden bu yana uygulanan özelleştirme, serbestleştirme ve kural dışılaştırma adı altındaki uygulamalarla iddia edildiği gibi telekomünikasyon hizmetlerinin yaygınlaşmadığı ve ucuzlamadığı, yeni istihdam alanlarının açılmadığı rahatlıkla söylenebilir. Zaten özelleştirme taraftarlarının başlangıçtan beri temel tezleri, hükümetlerin ulusal telekomünikasyon işletmecisi ya da "ulusal taşıyıcı" olarak tanımlanan kamuya ait kurumlarda çok fazla insan istihdam ettiği, bu durumun servis ücretlerine yansdığıdır. Yani ulusal taşıyıcıların özelleştirilmesi ile "fazla" istihdam sorunu çözülecek, böylece telekomünikasyon hizmetlerinin yaygın ve ucuz olmasını sağlayacaktır. Bunun anlamı aynı zamanda bir işsizlik sorununun başgöstermesidir ki: bugün gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerde yaşanan en ciddi sorunlardan biri, çalışabilir nüfus içinde işsizlerin oranının

yükselmesidir. Bunun yanında yabana sermayeyi çekmek için çalışanların emeklilik süresinin uzatılması, sosyal haklarının kısıtlanması, önceki dönemlerde kazanılan pek çok hakların iptaline gidildiği de bilinen bir gerçektir. Yeniden yapılandırma politikalarının doğrudan çalışanların hedef alan sonuçları, bu politikaların sınıfsal içeriğini net olarak ortaya koymaktadır. Uygulamaları bile devlet tanımında ve bağımsızlık ilkesinin içeriğinde ciddi değişimleri gerektiren yeniden yapılandırma uygulamalarının beklenen ve iddia edilen hedeflere ulaşmadığı gözönüne alındığında, Türk Telekom'un özelleştirilmesine çok az zaman kala, özelleştirme sonrası yaşanacak sorunlar hakkında ipuçları edinilebilir.

KAYNAKÇA

- BARRERA E. "State Intervention and Telecommunication in Mexico" "Journal of Communication, Autumn, 1995/vol. 45
- BAUR C, The Foundation of Telegraphy and Telephony in Latin America".
- DRUCKER, Peter F., Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- ERHAT, Azra, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- GERAY, H., Yeni İletişim Teknolojileri: Toplumsal Bir Yaklaşım, Ankara, 1994.
- Mac BRIDE S., "Bir Çok Ses Tek Bir Dünya", Unesco-Türkiye Milli Komitesi Yayını, 1993.
- MULSAN, S. 1, Communication and Control: Networks and the Ne Economics of Communication, The Suilford Press, London, 1991.
- OSKAY, Unsal, "Söylencenin Tarihsizimi ve İnsan İle İnsan ve Sistem ile Doğa Arasındaki Temel İlişkinin Hep Efendi Köle İlişkisi Olarak Kalması", Varlık Dergisi, No: 1015, Nisan 1992.
- PETRAZZINI B. A., The Political Economy of Telecommunications Reform in Developing Countries, Praeger Pub., London, 1995.

NOTLAR

- 1 Bangermann Raporu diye bilinen bu rapor, 1993 Aralık ayında Brüksel toplantısında alınan bir karar gereği, 24-25 Haziran 1994te gerçekleştirilen Corfu toplantısında sunulmak üzere hazırlanmıştır. Bir grup uzman tarafından hazırlanan rapor, "Avrupa ve Küresel Enformasyon Toplumu; Avrupa Konseyi'ne Öneriler" başlığını taşımaktadır.
- 2 Son iki yıldır Fransa'da ve Belçika'da yaşanan genel grevler doğrudan yeniden yapılandırma politikalarını hedeflemektedir. İngiltere'de de 15 yıldır uygulanan özelleştirme politikalarına yanıt, iktidarı değiştirerek verilmiştir.